בראשונה לא לא מיבעיא קאמר לא מיבעיא בראשונה דקאכיל לתיאבון אבל באחרונה דילמא אתי למיכל [א]אכילה גסה אימא לא קמ"ל מר זוטרא מתני הכי אמר רב יוסף אמר רב יהודה אמר שמואל מפטירין אחר המצה אפיקומן נימא מסייע ליה אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן אחר הפסח דלא אבל אחר מצה מפטירין לא מיבעיא קאמר לא מיבעיא אחר מצה דלא נפיש טעמיה אבל לאחר פסח אימא לא קמ"ל מיתיבי הסופגנין והדובשנין והאיסקריטין אדם ממלא כריסו מהן ובלבד שיאכל (אכילת) כזית מצה באחרונה באחרונה אין בראשונה לא לא מיבעיא קאמר לא מיבעיא בראשונה דקאכיל לתיאבון אבל באחרונה דאתי למיכלה אכילה גסה אימא לא קמ"ל: אמר רבא (א) [ב]מצה בזמן הזה דאורייתא [ג]ומרור דרבנן ומאי שנא מרור דכתיב [1]על מצות ומרורים (ב) [ד]בזמן דאיכא פסח יש מרור ובזמן דליכא פסח ליכא מרור מצה נמי הא כתיב על מצות ומרורים (ג) מצה מיהדר הדר ביה קרא [2]בערב תאכלו (ג) מצות [ו]ורב אחא בר יעקב אמר אחד זה ואחד זה דרבנן אלא הכתיב בערב תאכלו מצות ההיא [ז]מיבעי ליה לטמא ושהיה בדרך רחוקה דס"ד אמינא כיון דפסח לא אכלי מצה ומרור נמי לא ניכול קמ"ל ורבא אמר לך טמא ושהיה בדרך רחוקה לא צריך קרא דלא גרעי מערל ובן נכר דתניא [3]כל ערל לא יאכל בו [ח]בו אינו אוכל אבל אוכל במצה ומרור ואידך [ט]כתיב בהאי וכתיב בהאי וצריכי תניא כוותיה דרבא [4]ששת ימים תאכל מצות וביום השביעי עצרת לה' אלהיך [י]מה שביעי רשות אף ששת ימים רשות מאי טעמא הוי דבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל ללמד לא ללמד על עצמו יצא אלא ללמד על הכלל כולו יצא יכול אף לילה הראשון רשות תלמוד לומר על מצות ומרורים יאכלוהו אין לי אלא בזמן שבית המקדש קיים בזמן שאין בית המקדש קיים מנין ת"ל בערב תאכלו מצות הכתוב קבעו חובה:

מתני' [כ]ישנו מקצתן יאכלו כולן לא יאכלו

ר'

בראשונה לא. דאין אדם רשאי לאכול כלום אחר מצת חובה: **מה שביעי רשות.** דכתיב [ו] וביום השביעי עצרת דלא כתיב תאכלו מצות שהרי הוציאו מן הכלל אף ששת ימים רשות שאם רוצה יכול לאכול בשר בלא לחם או להתענות: **מתני' כולם לא יאכלו.** אם התחילו לאכול פסחם וישנו ועדיין לא אכלו כל פסחם לא יאכלו דנראין כאוכלי פסחם בשתי חבורות [ח] או בזמן הזה שאין פסח אם ישנו כולם (ד):

עד

רשב"ם

בראשונה לא. דאין אדם רשאי לאכול כלום אחר מצת חובה: **מצה בזמן הזה דאורייתא.** לילה הראשון חובה: **ההיא מבעי ליה לטמא ושהיה בדרך רחוקה.** ובזמן שביהמ"ק קיים: **כתיב בהאי וכתיב בהאי וצריכא.** דטמא ושהיה בדרך רחוקה לא יליף מערל ובן נכר דהא אית ליה תשלומין לפסח שני הלכך לא יאכל מצה בראשון עד שיעשה פסח שני ויקיים על מצות ומרורים יאכלוהו אבל ערל ובן נכר דין הוא שיאכלו מצה בראשון דהא לא אכלי בשני ואי כתב רחמנא בערב תאכלו מצות הוה מוקמי לה בערל ובן נכר משום דלית ליה תשלומין אבל טמא ודרך רחוקה דאית להו תשלומין לא ליחייבו בראשון הלכך כתב רחמנא טמא ושהיה בדרך רחוקה: **שביעי רשות.** דכתיב [ט] וביום השביעי עצרת ולא כתיב תאכל מצות שהרי הוציאו מן הכלל: **אף ששת ימים רשות.** שאם רצה לאכול בשר בלא לחם או להתענות הרשות בידו: **הוי דבר שהיה בכלל.** דכתיב [י] שבעת ימים תאכל מצות ויצא מן הכלל בהאי קרא דששת ימים כתיב ללמד שהיא רשות ולא ללמד על עצמו לבדו אלא ללמד על הכלל כולו דהיינו ז' ימים דזו אחת מי"ג מדות שהתורה נדרשת בהן. מהכא שמעינן דמצה בזמן הזה דאורייתא ומרור דרבנן דהא תניא כוותיה דרבא. וקיימא לן נמי כר' יוחנן דאמר דאין אוכלין אחר מצת חובה שבאחרונה כלום דלא ליבטיל טעם מצה מיניה אבל שתיית יין לא מיבטליה דשתיה לא מבטלא אכילה מיניה: **מתני' ישנו כולן לא יאכלו.** אם התחילו לאכול פסחן וישנו לא יאכלו דנראה כאוכל פסחו בב' מקומות דמאחר שישנו הסיחו דעתן לאכול עוד וחשיב ליה תנא כאכילת שני מקומות וחומרא בעלמא הוא. וליכא לפרושי משום דדמי לאכילת שתי חבורות משום דאם כן קשיא סתמא אסתמא דהא בכילד צולין (לעיל דף פו.) סתם לן כר' יהודה דפסח נאכל בשתי חבורות אבל אין האוכל אוכל בשני מקומות הלכך טעמא דמתני' משום אכילת שני מקומות. והוא הדין נמי במצה בזמן הזה לאחר שהתחיל לאכול מצת חובה באחרונה וישן הפסק אכילה היא ושוב לא יאכל משום דעבידא זכר לפסח בזמן שבית המקדש קיים וכן מוכיח בגמרא דאפילו בזמן הזה איירי תנא. וליכא לפרושי טעמו משום דאין מפטירין אחר מצה אפיקומן דאם כן תיקשי לאידך לישנא דאמרינן מפטירין אמאי לא אותביניה מיניה לעיל:

רבי

באחרונה אין בראשונה לא. פי' בראשונה בלא אחרונה לא כגון דלית ליה אלא כזית מצה ותו לא דטוב לאוכלו על השובע ולהיות טעם מצה בפיו אבל ודאי אי אית ליה מצה לכל סעודתו טוב לו לאכול מצה בתחלה לתיאבון ולברך עליה ואח"כ כשגומר סעודתו יאכל כזית מצה ויהיה טעם מצה בפיו ועיקר מצוה על הראשונה שהיא באה לתיאבון וגם יהא לבסוף טעם מצה בפיו באותו כזית אחרון ואפילו אם עיקר מצוה באחרונה אין זה תימה אם אנו מברכין על הראשונה כדי לפטור המצה של אחרונה שהרי אין לברך על האחרונה משום שלאחר שמילא כריסו הוא אבל יכול הוא לברך על הראשונה ותיפטר האחרונה שהיא עיקר המצוה כדפרישית לעיל (ג) לרב חסדא גבי תרי טיבולי דמרור וכן צ"ל להלל שהיה כורך מצה ופסח בסוף הסעודה והכי הוי אכיל מצה דאורייתא אם כן בתחלת סעודה היה מברך על המצה ואוכל דמועלת אותה ברכה לברכת מצה עם הפסח שבסוף ומיהו להאי פירוש' דלעיל דלרב חסדא בעי לחזור על שאר ירקות לטיבול ראשון כדי שיברך על המרור בטיבול שני א"כ ה"נ יחזור כמו כן על הסופגנין לאכול בתחלה כדי שיברך על אכילת מצה לבסוף מיהו לפי' אחר שגם לרב חסדא אין צריך לחזור על שאר ירקות אלא מברך על המרור בטיבול ראשון ובאותה ברכה יצא בטיבול שני ה"נ יברך על מצה דמתחלה ויצא בשל מצות מצה שלבסוף: **מפטירין אחר מצה אפיקומן.** וא"ת אחר הפסח מאי טעמא אין מפטירין הא נפיש טעמיה טפי ממצה יש לומר כדמפרש בירושלמי דמשום הכי נאכל על השובע שלא יבא לידי שבירת עצם וכתיב (שמות יב) ועצם לא תשברו בו ומש"ה אין אוכלין שום דבר וא"ת הא במנחה נמי אמרי' בתמורה (דף כג.) ובמנחות (דף כא:) דנאכלת על השובע וליכא למימר האי טעמא וי"ל דהתם ה"ט שלא יצא משלחן רבו רעב אבל במצה לא שייך האי טעמא דלאו משלחן רבו הוא כולי האי וחגיגה הבאה עם הפסח אע"ג דאיכא למ"ד [ט] דאית בה משום שבירת עצם ואפ"ה אינה נאכלת על השובע היינו משום דפסח *בן שנתו הוא ורכיך ומיישינן לשבירת עצם אבל חגיגה לא ומאן דאמר אין מפטירין אחר מצה ופסח אם כן לא ס"ל כטעם הירושלמי אלא סבר דבעינן שיהא טעם מצה ופסח בפיו: **כל בן נכר לא יאכל בו כו אינו אוכל.** אין לפרש בו אינו חייב לאכול דהא ודאי חייב לאכול דהא חייב בכל המצות אלא שאינו רוצה ונראה לפרש דמיירי בישראל מומר בשעת שחיטה וחזר ועשה תשובה וקאמר אף על גב דישראל מעליא הוא כיון שלא נמנה עליו בשעת שחיטה שוב אינו אוכל בו אבל אוכל הוא במצה ובמרור וערל היינו שמתו אחיו מחמת מילה וחייב בכל המצות ומקיים כולן אלא שאינו בפסח ובפרק מי שהיה טמא (לעיל דף צו.) גרס תרוייהו כל ערל לא יאכל בו כל בן נכר לא יאכל בו למה לי ומשני צריכי דאי אמר ערל משום דמאיס כו' לכאורה משמע דאיצטריך גופיה דקרא ולא נהירא דלמה לי צריכותא אפילו דמו להדדי לגמרי וכי מזהירין מן הדין פשיטא דתרוייהו צריכי למכתב אלא אדיוקא דקרא קאי דדייקינן בו הוא דאינו אוכל אבל אוכל הוא במצה ובמרור קיימא הך צריכותא והכי מיפרשא התם צריכא דאי אשמעינן כלומר תרוייהו צריכי לדיוקא דקרא אבל אוכל הוא במצה ובמרור דאי אשמעינן ערל משום דלבו לשמים אבל בן נכר אימא לא ואי אשמעינן בן נכר משום דלא מאיס אבל ערל אימא לא ואף על גב דגמרא לא קאמר הכי ליכא למיחש שלא בא להשמיענו אלא שחלוקים זה מזה והוי כאילו צריכי לגופייהו ודכוותה אשכחן בפ"ק דב"ק (דף ב.) גבי ושלח דמשמע שן ומשמע רגל כו': (שייך לעיל) **רב אחא בר יעקב אמר אחד זה ואחד זה מדרבנן.** נ"ע בההיא סוגיא דפרק כל שעה (לעיל דף כח:) דמשמע בין לר' יהודה בין לר"ש סבירא להו דהוי דאורייתא [ט]מר נפקא לן מעליו מדכתיב שבעת ימים תאכל עליו מצות דעליו מיותר לומר דעליו של פסח הוא חייב לאכול מצות ומר נפקא לן מבערב תאכלו מצות כדרבא וצ"ל דההיא פלוגתא אליבא דרבא ולא כרב אחא בר יעקב ומ"מ תימה דרבי יהודה מצריך קרא לטמא ושהיה בדרך רחוקה וערל ובן נכר כסברת רב אחא בר יעקב דלית הילכתא כוותיה ואנן קיימא לן [ט]כרבי יהודה לגבי רבי שמעון:

מצה

עין משפט נר מצוה

א [טוש"ע או"ח סי' תעז סעי' א בהג"ה]:

קז ב מיי' פ"ו מהלכות מצה הלכה א סמג עשין מ:

קח ג מיי' פ"ז מהל' מצה הלכה יב:

ד [מיי' פ"ח מהל' קרבן פסח הל' ב]:

קט ה מיי' פ"ו מהלכות מצה הל' א סמג שם טוש"ע א"ח סי' תעה סעיף ז:

קי ו מיי' פ"ח מהל' מצה הלכה יד ופ"ח מהל' קרבן פסח הל' טו סמג עשין רכז טוש"ע א"ח סי' תעח סעיף ב:

◆

תורה אור השלם

1. בַּחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי בְּאַרְבָּעָה עָשָׂר יוֹם בֵּין הָעַרְבַּיִם יַעֲשׂוּ אֹתוֹ עַל מַצּוֹת וּמְרֹרִים יֹאכְלֻהוּ: במדבר ט יא
2. בָּרִאשֹׁן בְּאַרְבָּעָה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ בָּעֶרֶב תֹּאכְלוּ מַצֹּת עַד יוֹם הָאֶחָד וְעֶשְׂרִים לַחֹדֶשׁ בָּעָרֶב: שמות יב יח
3. וְכִי יָגוּר אִתְּךָ גֵּר וְעָשָׂה פֶסַח לַייָ הִמּוֹל לוֹ כָל זָכָר וְאָז יִקְרַב לַעֲשֹׂתוֹ וְהָיָה כְּאֶזְרַח הָאָרֶץ וְכָל עָרֵל לֹא יֹאכַל בּוֹ: שמות יב מח
4. שֵׁשֶׁת יָמִים תֹּאכַל מַצּוֹת וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי עֲצֶרֶת לַייָ אֱלֹהֶיךָ לֹא תַעֲשֶׂה מְלָאכָה: דברים טז ח

◆

גליון הש"ס

תוס' ד"ה מפטירין וכו' דפסח בן שנתו הוא ורכיך. עי' תשובת מעיל צדקה סי' ו':

◆

רבינו חננאל

ודחינן דלמא לעולם מפטירין והכי קאמר, בראשונה דלתאבון קא אכיל לה למצה ודאי נפיק, אלא אפילו באחרונה דאיכא למימר דלמא אתי למיכל מצה אכילה גסה קמ"ל. מר זוטרא מתני להא דשמואל מפטירין אחר מצה אפיקומן, לימא מתני' מסייעא ליה אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן כו'. אמר רבה מצה בזמן הזה דאורייתא מרור מדרבנן, מאי שנא מרור דכתיב על מצות ומרורים יאכלוהו בזמן דאיכא פסח איכא מרור והאידנא דליכא פסח אמרור נמי לא איחייב. אי הכי אמצה נמי דהא על מצות ומרורים כתיב מרור דדמיא דמצה. ופרקינן לא, מצה הדר אהדרה קרא בערב תאכלו מצות, הכתוב קבעו חובה אע"ג דליכא פסח. רב אחא בר יעקב אמר אחד מצה ואחד מרור בזמן הזה דרבנן. תניא כותיה דרבא ששת ימים תאכל מצות וביום השביעי עצרת, מה שביעי רשות אף ששי נמי רשות, מאי טעמא, שביעי הוה ליה דבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל שנאמר ששת ימים תאכל מצות, יצא שביעי ללמד, לא ללמד על עצמו יצא אלא ללמד על הכלל כלו יצא, שאכילת (פסח) [מצה] באלו הימים רשות, יכול אף לילה הראשון רשות ת"ל על מצות ומרורים. אין לי אלא בזמן שבית המקדש קיים אין בית המקדש קיים מנין ת"ל בערב תאכלו מצות הכתוב קבעו חובה. וקיימא לן כרבה דמצה דאורייתא ומרור בזמן הזה דרבנן. **מתני'** ישנו מקצתן יאכלו, כלן לא יאכלו, נתנמנמו יאכלו.

מסורת הש"ס

א) [לעיל קטו. קטו:], ב) [לעיל קטו:], ג) לעיל כח:, ד) שם ודף נו., ה) [לעיל כח: ע"ש], ו) מכילתא בא פרשה ח, ז) [דברים טז], ח) [מקומות, עי' בפי' הרשב"ם דהכי מוכח], ט) [דברים טז], י) [שם], כ) [קטו. בד"ה והלל], ל) [לעיל צ.], מ) מר נפקא ליה כצ"ל וכ"ה גם בסמוך. רש"ל, נ) [עירובין מו:].

◆

הגהות הב"ח

(א) גמרא ומרורים יאכלוהו בזמן דליכא: (ב) שם ומרורים יאכלוהו מצה מיהדר: (ג) שם הדר ביה קרא בערב תאכלו. נ"ב ע"ע בתוס' פ"ק דקידושין דף לז ע"ב ד"ה מושב ובד"ה בזמן משמע דגרסינן הכא קרא דבכל מושבותיכם תאכלו מצות וע"ש וכן הקשו תוס' לעיל דף כח ע"ב: (ד) רשב"ם ד"ה כולם לא וכו' אם ישנו כולם אחר שני כוסות הראשונים שלאחר הסידור לכוסות האחרונים הפסק סעודה הוא לא יאכלו הס"ד:

◆

מוסף רש"י

לטמא ושהיה בדרך רחוקה. שאע"פ שאינו עושה פסח חייב באכילת מצה (לעיל כח:). מצה ומרור נמי לא ניכול. לא נתחייב (שם). ערל. שמתו אחיו מחמת מילה (שם). בן נכר. מי שנתנכרו מעשיו לאביו שבשמים ולא לכל התורה (שם). כתיב בהאי. ערל ובן נכר וכתיב טמא ושהיה בדרך רחוקה דליכול מצות, ואף על גב דמאי יליף מיניה הלכך איצטריך היקישא לקובעו חובה. ומקראי אחריני טובא כגון שבעת ימים מצות תאכלו, וכגון מצות יאכל את שבעת הימים, לא נפקא לן קביעות חובה, דהנהו לאו חובה נינהו אלא מצות יאכל ולא חמץ, ואם רצה ליזון שלא מחמץ ושלא ממצה הרשות בידו, ותדע דהא בכולהו כתיב את שבעת הימים וחובת מצה אינו אלא לילה הראשון כדילפינן, אבל מההוא קרא נפקא לן חובת לילה הראשון מדכתיב היקישא גבי פסח ודכתיב תאכל עליו מצות כי פסח לילה הראשון, אף היקישא שלא בזמן פסח ללילה ראשונה ואהני היקישא לקובעו חובה בזמן הזה ואהני עליו למימרא דקביעת חובה דהיקישא לא לכל שבעה אלא ללילה הראשון (שם). מה שביעי רשות אף ששת ימים רשות. לפי שהשביעי בכלל שבעת ימים תאכל מצות ויצא מן הכלל, ללמד שאכילת מצה האמור בו אינו חובה, אלא אם בא לאכול פתא אוכלה מצה ולא חמץ, ולא ללמד על עצמו יצא אלא ללמד על הכלל כולו יצא (סוכה כז.).